

KÉT CORVIN-KÉZIRAT.

(Két melléklettel és három szöveggéppel.)

VARJÚ ELEMÉRTŐL.

A Magyar Tudományos Akadémia 1905-ben pályázatot hirdetett a Corvina történetének megírására. Ez annyit jelent, hogy az Akadémia befejezettek tekintette a Mátyás könyvtárát illető kutatásokat, s elérkezettnek látta az időt, a mikor a magyar nemzet multjának ezt a sajátságos és nevezetes jelenségét kimerítő monografiában le lehet tárgyalni.

A Corvinával a külföldi tudós-világ szinte Mátyás ideje óta foglalkozik. Már alapítása idején akkora híre volt, a minőt — a köztudományosság szempontjától — meg nem érdemelt, s alapítója halála után, mikor rövid idő alatt szétbomlott, valóságos legendákat költöttek róla. A tudósok gyarló másolataiban keresték egyik-másik régi író legjobb szövegét, ókori írók elveszettnek hitt munkáit kutatták kötetei között, *Festus*, *Livius* hiányzó decasait, persze hiában. Később a kéziratokat pazar kiállításuk miatt keresték s mint a művészi ipar remekéivel foglalkoztak velük. Az érdeklődés ma sem csökkent s alig van év, hogy itt, vagy ott ne írának valamit a nagy *Hunyadi* Mátyás könyvtáráról illetve, annak maradványairól.

Hazánkban jó későn kezdenek a Corvina iránt érdeklődni. Tudományos szempontból a XVIII. század vége előtt nem foglalkoznak vele, legfőképen azért nem, mert teljesen hiányzott az anyag, miután a nagy király könyveiből saját honában csak itt-ott lappangott egy-egy igen szerény darab. Még a kik írnak is róla, csak a külföldi tudósításokat követik. Önállóan és behatóan először *Horvát* István tanulmányozza a Corvina kérdését összeállítva a valódi és állítólagos Corvin-kódekszeknek a maga korában igen teljesnek mondható jegyzékét. Sajnos, mint a csodás szor-

galmú tudós munkáinak legnagyobb része, ezek a jegyzetei is kiadatlanok maradtak s így hatásuk sem volt. Épp így kiadatlanok maradtak *Horvát* legbuzgóbb követőjének, *Rómer* Flórisnak a Corvinát illető becses jegyzetei is, pedig ő már kevés híján 100 kétségtelen s körülbelül ugyanannyi kétséges darabjáról állított össze — javarészből közvetlen észleletein alapuló — jegyzéket. Mellette s utána a legkiválóbb kutatók: *Fraknoi* Vilmos, *Ábel* Jenő és *Csontos* János, a kik feljárták a Nyugat minden nagyobb könyvtárát, keresve az egykor nagy gazdagságú tudós könyvtár szétszórta maradványait.

E tudósok fáradozásai igen sok érdekes és becses apró adatot s több, előbb nem ismert Corvin-kéziratot hoztak napvilágra. Azonban egyikük sem tudott olyan adatok birtokába jutni, melyek képessé tették volna arra, hogy a könyvtár történetét illető fontos kérdések közül bár csak egyre is meg tudjon felelni. Valamennyi eddig napfényre jutott adat sem tud megbízható felvilágosítást adni arról, hogy *mi czélból, micsoda eszközökkel, minő elvek szerint* gyűjtötte össze könyvtárát Mátyás király; *mi volt gyűjteményében, hány darabból állott az, mennyi maradt belőle, hol vannak a meglevő darabjai?* Jól megnézve az eredményeket, konstatálnunk kell, hogy az utolsó 30 év alatt alig haladt valamit előre a kérdés a megfejtés felé; mindössze az ismert, vagy helyesebben az irodalmilag ismertetett kéziratok száma növekedett meg; ez sem valami nagyon.

Tanulságos összevetni az egyes kutatók által ismert Corvin-kódekszek számát, hogy világosan lássuk, minő lassan haladunk előre a Corvina megismerésében. 1840-ben *Budik* 59-et (köztük 48 valóságosat), ugyanakkor *Horvát* István körülbelül 80-at, 1848-ban *Vogel* 100-at (fele kétséges), 1878-ban *Rómer* 94 biztosat, *Fischer* csak 62 biztosat, de emellett 53 valószínűt, *Csontos* 1881-ben 107-et, 1895-ben 145-öt ismer. Megjegyzendő, hogy az utóbbi szám téves, mert — hogy egyebet ne említsünk — a Magyar Nemzeti Múzeumnak nem 15 — mint *Csontos* számítja — hanem csak 11 Corvinkódeksze van; ezekből is egy a legújabb szerzemények közé tartozik.

Bizony ez elég szegényes eredmény, kivált ha tekintetbe vesszük, hogy közvetlen szomszédságunkban Bécsben olyan könyvtár van, melyet egykor Maxmilián császár Mátyás király könyvtá-

rának maradványaiból alapított. Az okot könnyű megtalálni, ha átnézzük a Corvináról megjelent közleményeinket: *a kutatások nem voltak rendszeresek*. A tett »felfedezések« részben abból állottak, hogy a régiiek, főként *Denis* és *Horvát* István feledésbe ment feljegyzései alapján előkeresték a Corvinába tartozóknak vélt kéziratokat, a közismert kriteriumok (kötés és czimer) alapján hiteles, vagy kétséges voltukat megállapították, aztán jól-rosszul leírták őket; részben pedig a véletlen vetett felszínre egy-egy azelőtt ismeretlen darabot.

Mit érnek, ha a teljességet nézzük, a Corvina történetének előmunkálatai, azt legjobban mutatja az a tény, hogy egy része a *Denis* és *Horvát* István ismerte biztos Corvin-kéziratoknak még mai napig is puszta címével szerepel irodalmunkban s pontosan, könyvészetileg leírva még sehol sincs.

Ilyen körülmények között a Corvina történetének megírásába belefogni legalább is kétes értékű vállalkozás. Minden véletlen felfedezés -- a melyekre pedig mindaddig, a míg az európai nagy könyvtárak rendszeres és megbízható átvizsgálása meg nem történik, teljes joggal számíthatunk -- teljesen megváltoztathatja Mátyás könyvtáráról táplált nézeteinket. Elég ha dr. *Schönherr* Gyula nagyfontosságú felfedezésére a magyar gloszszás Corvin-kódekszre rámutatunk.

Felesleges lenne több érvet felhoznunk amaz állításunk mellett, hogy *az Akadémia által a Corvina történetének megírására kitűzött pályázat korai volt*. Az eredmény, helyesebben a teljes eredménytelenség is erre mutat. Nem lehet eléggé méltányolnunk, hogy a M. Tud. Akadémia a Corvina ügyének tisztázását kezébe vette; nemzeti kötelesség egykori fényes kultúránk ezen legszebb emlékének a teljes felderítése. Azonban erős és jogosult kétségeink vannak arra nézve, elérjük-e ilyen módon a kitűzött célt? Ugy véljük, hogy az első és főfeladat lett volna a kutatások folytatása, még pedig az eddigieknél rendszeresebben és több munkaerővel. Azután, ha mindazoknak a könyvtáraknak, a melyekbe Corvin-kéziratok juthattak a leggondosabb átbuvárolása megtörtént, meg kellett volna íratni a Corvina kimerítő könyvészetét. Ha ez megtörtént s ha a kiadott könyvészet alapján a külföld is hozzászólhatott a kérdéshez, kiegészíthette s megrostálhatta anyagunkat, akkor, de csakis akkor

kellett volna megkeresni, akár pályázat útján, akár másként azt azt embert, a ki hivatott felderíteni s megírni legnagyobb királyunk legszebb és legmaradandóbb emlékü alkotása történetét.

Ám ha nem így történt a dolog, ha visszajáról fogtak is hozzá, az nem akadály, sőt ellenkezőleg, egyenesen ok arra, hogy folytassuk a Corvinát illető kutatásokat, a melyek három évtizeddel ezelőtt éppen a Magyar Könyvszemle hasábjain indultak meg. Minden megismertetett Corvin-kódeksz egy lépéssel visz bennünket előre s megkönnyíti azoknak a munkáját, a kik egykor a rendszeres és végleges kutatás munkáját fogják végezni.

A Corvinának az ismertetéséhez óhajtok magam is valamicskével járulni, a mikor az alábbiakban két igen becses kéziratát szóban és képen bemutatom. Egyik sem tartozik a teljesen ismeretlenek közé; az elsőről *Denis* emlékezett meg röviden majd másfélszáz évvel ezelőtt, a másikat néhány év előtt — persze nem magyar szempontból — egy német folyóiratban ismertették. Magyar szakember azonban nem érdemesítette őket figyelemre, holott mindkettő új, eddig nem ismert adatokat nyújt a Mátyás könyvtárának megismeréséhez. Az egyik a messze Franciaországból jutott a Corvinába, olyan földről, a honnan eddig egyetlen Corvin-kéziratot se származtattunk. Ki hitte volna, hogy a nagy király számára nem csak Itália és az osztrák tartományok, még a gallok országának miniátorai is dolgoztak? — A másik kézirat talán még érdekesebb útra irányít. Ezt — ha minden valószínűség nem csal — királyi elődeitől örökölte Mátyás, a kik közt Zsigmond oly családból eredt, a melyben a könyvek iránti szeretet valósággal apáról fiura szállt. Adataink vannak rá, hogy éppen Zsigmond nagy kedvelője volt a szép kódekszeknek, s bizonyosan nem rajta mult, hogy Mátyás király trónraléptekor nem talált Európa egyik leggazdagabb könyvgyűjteményére a budai királyi palotában.

Mindkét kézirat a bécsi udvari könyvtárban őriztetik, a hol más irányú kutatásaim közben jutottak kezembe. A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának igazgatósága kérésemre fényképfelvételeket készíttetett róluk; ezeknek kisebbített reprodukcióit, bár csak halvány fogalmat adnak az eredetiről, a Magyar Könyvszemle szerkesztősége volt szíves megcsináltatni.

I.

Mátyás király antifonáléja.

Ennek a kódexsznek első nevezetessége, hogy bár a legszebb Corvin-kéziratok közül való s közel másfél száz év óta emlegetik az irodalomban, pontosabb leírását még senki sem adta. Először *Denis* ismertette igen röviden,¹ azt állítva róla, hogy mindjárt Mátyás halála után Bécsbe került *Cuspinianus* vagy *Brassicanus* útján. Az utána következők mind az ő szavait kivonatolják; egy sincs, a ki megvizsgálta volna. A magyar irodalomban csak annyiban szerepel, hogy benne van a *Csontos*i 1881-iki jegyzékében,² szintén *Denis* után. Hogy a Corvina iránt érdeklődő kutatók miért mellőzték, nem lehet megérteni; mellette sok kevésbé érdekes és semmi újat nem nyújtó Corvin-kéziratot leírtak; ezt hallgatással mellőzték. E hiányt akarjuk most pótolni az Antifonale tüzetes leírásával.

Czíme nem volt; a melyet most visel, azt *Denis* adta neki, tartalma után: Antiphonae, quae in missae sacrificio diebus dominicis dicuntur. Ez a cím azonban nem felel meg a tartalomnak, miután nemcsak vasárnapi, hanem egyéb ünnepekre való antifonák is vannak a kötetben. Száma 1769. (Theol. 18.), mely szám alatt czíme a bécsi udvari könyvtár kéziratainak lajstromában (I. köt. 288. l.) is megtalálható. Nagy ívrétű, 201 levelet tartalmazó kötet, a melynek ma is hatalmas lapszélei vannak, daczára hogy már nincs eredeti kötésében s a második bekötésnél újra körülválták. Mai egyszerű barna bőrkötését a XVIII. században nyerte; ezen a kétféjű sas és az udvari könyvtár szokott jelbetűi láthatók:

E. A. B. C. V.
17 G. L. B. V. S. B. 55.

(Ex Augusta Bibliotheca Caesarea Vindobonensis. Gerardus Liber Baro Van Svieten Bibliothecarius. 1755.)

¹ Michael *Denis*, Codices manuscripti theologici latini bibliothecae Palatinae Vindobonensis. Vol. I. pars 3. nr. 827.

² Magyar Könyvszemle, VI. évf. 154. lap.

A kézirat nagy gót minuszkulákkal van írva, oly módon, hogy minden szövegsora egy-egy Gregoriánus hangjegysorral váltakozik. Ha írása nem mutatná, a kezdőlapjára festett magyar és nápolyi címerek bizonyítanak, hogy készítése a XV. század végső harmadára, közelebről az 1477—1490 közötti évekre esik. Rendkívül gazdagon van miniálva, miután nem kevesebb mint *negyvenhat* átlag 15 □ cm. nagyságú képes kezdőbetű, egy rendkívül fényes díszlap és rengeteg kisebb, arabeszkés initiale díszíti. Pompáját tekintve e kódexsz a Corvina eddig ismert legfényesebb darabjaival mérkőzhetik, ezzel azonban nem akarjuk azt mondani, hogy művészi szempontból is a legelsők közé tartozik.

A nagy kezdőket bátran önálló illusztrációknak nevezhetnők, miután rajtuk a betű csak arra szolgál, hogy keretet képezzen egy-egy a szöveghez illő kép körül.

Kódexszünk nem a díszlappal kezdődik. Ezt megelőzi két teljesen azonos írású levél, a melyek közül az első (1^a lap) minden nagy initiale nélkül így kezdődik: *Hic cantores solempniter incipiunt subscriptum: Kyrie leison* (így!). *Quo incepto sacerdos cum ministris rediens facit confessionem debitam in loco consveto et ascendit postmodum ad altare.* Erre a vörösbetűs címre a nagyszombatra rendelt antifonák következnek, a megfelelő hangegyekkel. Az oldalt négy kisebb, egyenként kb. 4 □ cm. nagyságú kezdőbetű díszíti (három K és egy C), a melyek stílusukra nézve a kötet összes többi kezdőbetűitől elütnek és csak a 7^a lapon levő nagy initialéval egyeznek meg. E betűk tiszta rakott aranyalagra vannak festve, testük stilizált virágból és lombból van szerkesztve, s első pillantásra látható, hogy készítőjük a felső-itáliai miniátorok iskolájából való.

Már az 1^b és a következő lapok kisebb kezdőbetűi merőben más, Közép- és Nyugat-Európában divott izlés termékei. Ezeknél az alap kivétel nélkül bíbor vagy kék, mindig ellentétes színben festett betűvel. Úgy az alap, mint a betű szárai damaszkolva vannak; a kék fehérrel, a bíbor arannyal. A damaszkolás helyére néha arannyal rajzolt virágokat, arczokat vagy alakokat alkalmazott a festő, a kinek formakészlete, ötletessége kiadhatatlannak látszik.

A 3^a l. a díszlap. (l. 1. melléklet) Ezt a belső és felső oldalon keskenyebb, kívül és alul mintegy négy ujjnyi széles, remekül festett

Mátyás király antifonáléjának 8a lapja.

keret foglalja be, a melyen belül hatalmas (22,5 × 20 cm.), a bekerített résznek nagyobb részét elfoglaló kép van. A kép a szövegnek megfelelően (*Resurrexi et adhuc tecum sum*) az Üdvözítő feltámadását ábrázolja elég naiv módon. Messzenyúló tájképen, melynek háttérében kanyargó folyó mellett épült tornyos város látszik, legelől a kőkoporsóból imént kilépett Krisztus áll, egyetlen vörös palástba öltözve, áldásra emelt jobbal, balkezében lobogós keresztet tartva. Mögötte a virágos mezőn áll a kőkoporsó, hozzátámasztott fedelével, e körül négy katona ül; kettő alszik, egy éppen ébredőben van, a negyedik pedig csodálkozást kifejező mozdulattal tekint a sebhelyes Istenfiára. Hátrább, a kiterjedt tájképbe illesztve, kisebb jelenetek foglalnak helyet: Krisztus és Péter találkozása a feltámadás után, odébb, a városból kanyargó úton, a három szent asszony fehérbe öltözött alakja; jobbról a Golgota, mint magas sziklacsúcs, tetején a három keresztfa, közülök a középső üres, a hegy lábánál Krisztus mint kertész, a mint Mária Magdolnával megismerteti magát. Az egész fölé derülten ragyogó kék égbolt borúl.

A kép különösen színeivel hat, a melyek üdébbek, csillogóbbak már nem lehetnének; e mellett a kifogástalan perspektívájú tájkép vesztegeti meg a szemlélőt, úgy hogy a rajzbeli igen nagy gyarlóságok alig tűnnek fel. Ott, a hol a miniátor apró alakokkal dolgozik, kevés kifogást tehetünk ellene; az előtte nagyobbarányú alakjainál azonban cserbenhagyja művészete: a koporsó csodálatosan el van rajzolva, az emberi alakok mozdulatai ügyetlenek, arcaik semmitmondók, üresek.

A keret minden tekintetben felette áll a képnek, akár a kompozíciót, akár a kivítelt tekintjük. Alapja körös-körül világos szürke, a melyen az arannyal dúsan meghintett szindús lombozat kitünően érvényesül. A keretet a sarkakra alkalmazott három nagyobb és egy kisebb medaillon négy részre tagolja. A felső keskeny lécznek gerinczét szarufák módjára állított ágessonkos arany fatörzsekből alkotja meg a művész, s az így keletkezett háromszögeket részben a törzsekből eredő stilizált lombozattal, részben közbeillesztett emberi s állati alakokkal tölti ki. A másik három rész vázát rendkívül dúsan kiképzett stilizált, de természetes virágszalakkal is megrakott kúszó lombozat alkotja, ügyesen közbeszótt humoros alakokkal, lepkékkel, madarakkal, egyszóval igazi francia dróleriekkal megrakva. Az aprócska alakok

közt tülkölő vadászt látunk kopójával, alább koronás szüzet, a ki felé hófehér egyszarvú dőf, gyikokkal játszó oroszlánt (körbe foglalva), majmokat, fegyverbe öltözött medvét s vaddisznót, lantot s hárfát pengető angyalokat stb. az alsó lécz a legtarkább; ezen egyfelől viaskodó katonák apró alakjai, másfelől hanczúzó nőalakok, akiknek meztelenségét még fügefalevél sem takarja, teszik élénkebbé a tarka lomb- s virágfonadékot. A széldíszítmény közepén a lombozatból kékruhás, kiterjesztett szárnyú angyal emelkedik ki, kinyújtott kezeivel egy-egy, a mellette kanyargó ágakra támasztott kerekaljú pajzsot tartva. Az egyik pajzson Mátyás király kifogástalanul festett czímere, a másikon Beatrix királynée látható, jelezve a fényes kézirat hajdani birtokosainak kilétét.

A sarkokra helyezett medaillonokban önálló apró képek foglalnak helyet. A bal felső sarokban levőn a Jónást elnyelő csethálnak a tengerből kiemelkedő feje látható; a másik sarkon levőben a háttérbeli város kapuit viszi egy pánczélos, görbeszablyás vitéz. Alúl balról Lázár feltámasztása, jobbról ügyesen megfestett parányi intérieurben talán Tamás históriájából vett jelenet látható.

Az első nagy kezdőbetű a 7^a lapon van (1. kép). A hatalmas (18 × 18 cm.) initiale arany alapra van helyezve; maga a betű (I) a bal félen áll, reneszánsz ízlésű oszlop alakjában; a belőle kiágazó díszítmények a hozzá csatlakozó képet foglalják be. Ez messze elnyúló derűs tájéket ábrázol, a melynek előterében befelé kanyarodó ösvényen előre lépkedő csoport látható; csupa hosszú köntösű, komoly ábrázatú, szakállas férfi, a kiket csúcsos füvegek zsidókul jelölnek meg. Az elől haladónak füvegén vékony abroncsú korona, kezében pedig keskeny mondatszalg a zoltár kezdőszavaival INTRODVXIT NOS DOMINVS (t. i. *in terram fluentem lac et mel* . . .) Nem nehéz kitalálni, hogy a csoporttal az Egiptomból menekült s új hazájukba érkező zsidók vezéreit óhajtotta a művész bemutatni. Fejük felett a kék égből bibor angyalféjek által környezve az Atyaisten alakja emelkedik ki, baljában országalmával, jobbját áldásra emelve. Hogy az Írás *lac et mel* szavait is megörökítse a festő, az előtérbe méhkest, a hátul emelkedő erdős hegy oldalára pedig kecskéit fejő pásztort helyezett.

A képecske a maga korának legjobb termékei közül való. Némi modorosságtól eltekintve, a művész remeket alkotott; alak-

jainak arányai kifogástalanok, az arcok kifejezőek, jellegzetesek, a ruhák redőzete lágy és nemes, a technika kifogástalan, úgy hogy a készítőt, a ki nyilván a szienai iskola tanítványa, a legjelesebb miniátorok közé kell soroznunk.

1. kép. I kezdőbetű Mátvás király antifonáléja 7^a lapjáról.

Sajnos, ettől a művésztől ez egynél több initiale nincs az Antifonáléban, épp úgy, mint a hogy a Corvina eddig ismert darabjainak egyikében sem találkozunk alkotásaival. Kéziratunk többi képei egytől-egyik ugyanazon miniátortól valók, a ki a díszlapot festette. Ezek a képek így következnek:

10^a l. Nagy A betű, az e napi zsoltár kezdőszavához: *Aqua sapientiae potavit eos...* Hozzá a művész illusztrációul forrást rajzol, körötte tíz alakkal, kik között öltözetükről felismerhetők:

a pápa, bibornok, fejedelem, nemes, a tudós, a polgár, két földműves; valamennyien a forrásból isznak. A király *arany lilomos kék palástot visel*. A kép háttérében hulló zápor fátyolán át tornyos város látszik; a zápor az előtérbeli csoport feje felett lebegő felhőből hull, a mely a magasságban trónoló Atyaisten számolyául is szolgál.

A miniátor, a kit a díszlap képének elrajzolt alakjai nem a legkedvezőbb színben tüntettek fel, itt sokkal kifogástalanabban dolgozott. Alakjainak rajza jó; valamennyi ügyesen van jellemezve, valósággal egyéni arcokkal. Művésznünk nem idealizál, mint a 7^a lap initialejének itáliai mestere: ő, mint általában a francziák és németalföldiek, verista, a ki a pápát s a polgárt megnyult, sovány, szinte visszataszító arcczal festi meg. Színei tündöklők, technikája bámulatos; a záporeső, vagy az alakokat visszatükröző forrás megérezkítésében páratlan ügyességet tanúsít.

14^a l. A zsoltár *Venite, benedicti patris mei* szavaihoz készült kép új oldalról, mint a csoportosítás nagy mesterét mutatja be művésznünket. Balról magas, egész az édig érő toronyba vonul fel az üdvözülteknek csupa meztelen alakokból álló tömege; jobbról kopár sziklán az ördögök az elkárhozottakat dolgozzák meg a kínzások minden nemével.

17^b l. Mozgalmas kép igen sok alakkal: az izraelitákat üldöző egiptomiaknak a rózsaszínnel festett Vörös-tengerbe fulladása.

22^a l. Az előbbi jelenet folytatása. Az elsülyedt egiptomiakból már csak a sisakok hegyei s a lándzsák csúcsai látszanak; a parton néhány zsidó térdel a felhőkből kilátszó Úrnak hálát adva. Sem a kompozíció, sem a kivitel nem kifogástalan; messze mögötte marad az előbbi képnek.

26^a l. A többinél jóval kisebb kezdő E a zsoltár ezen szavaihoz: *Eduxit Dominus populum suum*; a betűben levő képen az angyaloktól környezett Krisztus kézenfogva vezeti sz. Pétert, utánuk nagy sokaság tolong.

30^a l. *Quasimodo geniti infantes* kezdetű zsoltárhoz nagy kezdő Q, a melynek farka fél liliomban végződik. A betűben templom belseje látszik, keresztelő-kúttal, a mely előtt csecsemő fekszik; mögötte félkörben pápa, bibornok, király és más alakok állanak.

33^b l. *Misericordia Domini plena est terra* kezdethez nagy gótikus **M**, a melynek felső gömbölyű vonala szivárványt utánoz; belefoglalva a föld látható, mint kiterjedt madártávlati tájkép; elől Krisztus nagy alakja áll, áldásra terjesztett kezekkel s ugyanazon kifejezéstelen arczczal, a melylyel a díszlap nagy képén ábrázoltatik.

37^b l. A *Jubilare Deo omnis terra* kezdetű LXV. zsoltárhoz szolgáló kép: mélyen nyúló tájék balfelén nyitott épület, úgy ez, mint a jobboldali mező telve imádkozó alakokkal; középen oszlop tetejére helyezett oltár felett a tiarás Atyaisten trónol.

41^a l. A XCVII. zsoltárhoz *Cantate Domino canticum novum* készült kép két részre oszlik; egyik fele tájék, benne a halottakat támasztó és bénákat gyógyító Jézus, a másik félben templom belseje, hangjegyes karkönyvből éneklő csapattal. A kép a kevésbbé sikerültek közé tartozik.

45^a l. Eredeti felfogásról tanuskodó kép a zsoltárok ezen helyéhez: *Vocem jucunditatis annunciate*. Tájrézlet, melynek egyik sarkában a pokol kapuja látható, a mint azt Krisztus keresztségével tördeli; a többi részen a legkülönbözőbb szétszórta álló alakok, valamennyien olyan helyzetben, mintha hirdetnének valamit. Egy hegyes süvegű zsidó harsonát fúj, egy pásztor előre nyújtott karokkal kiáltoz, egy tanár a szószekből beszél, stb.

50^a l. E lapon kivételesen nem a zsoltár szavaihoz (Exaudivit de templo suo vocem meam. XVII. zolt 7. vers), hanem a címhez: »*In letaniis maioribus introitus*« alkalmazza a miniátor a képet. A betüben zárda-udvart látunk, nyitott boltíves folyosóval és oldalt álló egyházzal; a folyosóról körmenet kanyarodik ki s tart a templom felé. Elöl két pap a szentségházat viszi vállán, utánuk diakonusok között a püspök jön, végül a nép. Mozgalmas, szépen megfestett kép; valóságos művelődéstörténeti forrás.

54^a l. Az Úr mennybemenetele ünnepére illő antifonák kezdőképe nem is ábrázolhat mást, mint Krisztus visszatérését a mennyekbe. A kép közepét maga a szikla foglalja el; a körötte térdelő alakok igen ügyesen megfestett csoportja mellett szinte bosszantóan hat a szokott modorú ábrázolás, a mely a hegy fölött lebegő felhőből csupán Krisztus urunk két mezítelen lábát engedni kilógni.

58^a l. A XXVI. zsoltár 7. verséhez: *Exaudi vocem meam, qua clamavi ad te* Dávid királyt festi meg a miniátor, saját korának viseletében, a mint diszes szobában térdelve szívét ajánlja fel az előtte álló Jézusnak. Jól sikerült kép.

64^a l. A pünkösdi szertartáshoz tartozó antifonák élén a tüzes nyelvek leszállását látjuk. Ügyes elrendezésű kép, a melyeknek értékét azonban az arczok torz volta nagyon leszállítja.

69^b l. *Cibavit eos ex adipe frumenti* kezdetű zsoltárvershez szolgáló nagy C, a melyben azonban nem a psalmus szavaira vonatkozó, hanem a pünkösdkor tartatni szokott ünnepi körmenetet ábrázoló nagy művelődéstörténeti értékkel bíró kép talál helyet. (2. kép) A színtér templom vagy zárda udvara, a melyen félkörben a menet halad. Elöl három zenész megy, egy harsonás, egy lantos és egy sipos, a ki félkezével dobót ver; utánuk négy diakonus által emelt mennyezet alatt szentséget vivő püspök halad; ezt különféle öltözetű férfiak követik, kezükben hosszú nyelű gyertyatartókra tűzött égő gyertyákkal. Jobbról favazas, goblénnel borított páholyból király és királyné udvari népükkel egyetemben nézik a menetet.

72^a l. Érdekes kép a zsoltár eme szavaihoz: *Accipite jucunditatem gloriae vestrae*. Alul falövezte kertben embercsoport: császár, király, egyháziak, világiak, nők vegyesen; felettük felhőkön lebeg a »mennyország« mint bekerített város, a melynek közepén az Úr trónol, kapuja előtt pedig sz. Péter áll a kulcsokkal.

76^a l. A zsoltárnak *Repletur os meum laude tua* szavaihoz ismét Dávid királyt festi le a művész. Szép tájékon vízövezte kastély áll, tornyának ablakából hajlik ki a király, könyörgésre kulcsolt kezekkel tekintetét az égen lebegő atyaistenre emelve. E jelenettel merő ellentétben a palota udvarán három diszes öltözetű nő beszélget. A képen az építészeti részletek kevésbé, az alakok ellenben igen jól sikerültek.

79^b l. A zsoltár kezdősorához: *Caritas Dei diffusa est in cordibus vestris* Melchisedek áldozatát kapjuk illusztráció gyanánt.

86^a l. A pünkösdi utáni első vasárnaphoz tartozó zsoltár elé (*Domine in tua misericordia speravi*) újból a zsoltárszerző király képe járul. A királyi öltözetű Dávid az előtérben imádkozik; a háttérben hatalmas tornyos város.

96^b l. Úrnapijára (in festo Sacratissimi Corporis Christi) a már egyszer felhasznált LXXX. zsolt. 17. verse: *Cibavit eos ex adipe frumenti* szolgáltat anyagot a képhez. Mint fentebb láttuk, előszörre nem a zsoltár szavait használja fel a művész; most ezeket érzékíti meg, a mikor méhesekkel környezett kertet tár elénk, két asztalnál lakomázó alakokkal (férfiak, nők, gyermekek);

2. kép. C kezdőbetű Mátyás király antifonáléja 69^b lapján.

az égből egyfelől manna hull, másfelől valami fehér csomók potyognak, a melyeket egy asszony tálba fog fel. Igen szépen festett képecske.

95^a l. A zsoltár kezdete: *Laetus est Dominus protector meus*. A kép sziklás tájéket ábrázol; egyik felén várkapu látszik, a melyből pánczélos lovasok nagy csapata özönlik ki; a másik oldalon hegycsúcs emelkedik, oldalán nyitott szájú barlang, zsu-folva pánczélos vitézekkel; a nyílás előtt két vitéz beszélget. Mi összefüggésben áll itt a szöveg s a kép, nem tudom.

99^a l. Az előbbihez igen hasonló kép a zsoltár ezen szavai mellett: *Respice in me et miserere mei*. Csinos tájkép, balról nagy várkastélyllyal, középen kanyargó folyó mentén messzire húzódó úttal. A vár kapuján lovag-csapat léptet ki; előttük az úton három gyalog fegyveres beszélget.

103^a l. A kép itt sem függ össze a szöveggel, a mely így kezdődik: *Dominus illuminatio mea et salus mea*. A D betűben fényes királyi termet látunk, ennek közepén őszhajú királyt trónon ülve, körötte udvari népet, pánczélos testőröket, lefelől pedig egy-egy asztalnál ülve jobbról pénzváltót, balról ékszerészt. Sikerült kép.

107^a l. *Exaudi Domine vocem meam*. Hozzá illusztrációul Dávid király (ezúttal negyedszer) a mint királyi termében térdreborulva imádkozik. A kevésbbé jó képek közül való.

111^a l. A zsoltárhoz: *Dominus fortitudo plebis suae* szabadban feszület előtt imádkozó csoportot fest a miniátor.

115^b l. A XLVI. zsoltár kezdősora: *Omnes gentes plaudite* a következő képpel van diszitve: nyílt tájékon az előtérben nagy tömeg ember áll, benne pápa, király, egyháziak, világiak, nők, valamennyien felfelé nyujtott karokkal *tapsolnak*; fejük felett, a felhőkben a tiarás Atyaisten látható, palossal és országalmával. A csoportozat kitűnően sikerült.

119^b l. Kezdeté: *Suscepimus Deus misericordiam tuam*. A képen elől kerek oszlopcsarnokban liliomszálat tartó női alak: *Misericordia* áll; hátul magas sziklacsúcson levő templom ajtajánál az Atyaisten.

123^b l. Dávid király képe ötödször is, ezen szavakhoz: *Ecce Deus adjuvat me et Dominus susceptor est animae meae*. Templomban térdelő őszhajú férfialak, a mint meztelen csecsemő képében ábrázolt lelkét Istennek felajánlja. Sokszor ismételt, rendesen az első zsoltár kezdetéhez alkalmazott kép, igen szép kivitelben.

127^b l. A zsoltárhoz: *Dum clamarem ad Dominum exaudivit vocem meam* alig illő, de egyébként igen érdekes kép. Nyitott oszlopcsarnokban, a melynek messze terjedő remek tájék szolgál háttérül, hosszú szakállú férfi térdelve imádkozik, szemeit a felhők közt látszó Atyához emelve. Mellette terített asztal áll. Érdekes művelődéstörténeti adat, mi volt az előkelő ember étkező asztalának a felszerelése. Az asztalt finom fehér damaszt-abrosz borítja; van rajta egy óntál két sült madárral, egy négyszögletű

öntányér, hasonló anyagból készült sötartó, kés, két zsemlye és két asztalkendő. Az asztal mellett ónhütőben két fedeles aranykancsó, egy négyszögletű székecskén pedig *üvegkanna* és *üveg-pohár*, nagy ritkaságok még ebben a korban. A kötet legszebb képei közé tartozik.

132^a l. A pünkösöd utáni XI. vasárnapra rendelt antifona kezdete így hangzik: *Deus in loco sancto suo, Deus, qui inhabitare fecit unanimes in domo*. . . A hozzá tartozó kezdőkép fallal övezett város belsejét ábrázolja, melybe részint a falon át létrával, részint a kapukon keresztül pánczélos vitézek törnek be. Elöl egy császár és egy király (koronáikról felismerhetők) egymás vállára tett kezekkel állanak. A kép a gyarlóbbak közül való; rajta az emberi alakok, mint akár a száz évvel régebb miniatúrák képeken, mégegyszer akkorák, mint az épületek. Sajátságos jelenség kódekszünk festőjénél, a ki helyenként korának legmodernebbjei közé tartozónak mutatja magát.

136^b l. A kép semmi vonatkozásban sincs a zsoldár savaival: *Deus in adiutorium meum intende* . . . Az előtérben város látszik, melynek kapuján lovag-csapat robot ki; a háttér felé kanyargó úton egy pánczélos vitéz holtteste fekszik, vére pirosra festi a földet, mellette görbe szablya hever; hátrább egy hegy tövében álló fán felakasztott pánczélos lóg, messze a távolban lovascsapat vágat.

141^b l. Az antifona kezdete: *Respice Domine in testamentum tuum et animas pauperum tuorum*. . . A képen téglából épült hatalmas torony, három nyitott kapuval. A teteje omladozó félben van; benne trónoló király látszik, a kihez mindenik kapuban egy-egy emberi alak imádkozik.

145^b l. *Protector noster aspice Deus* . . . A hozzá tartozó kép felső, nagyobbik felét felhőkön lebegő arany-falú kastély foglalja el, téres udvarán a trónoló Atyaistennel; a kirakott udvar minden kölapján egy-egy drágakő vagy gyöngy fekszik. Szélről két angyal látható, az egyik írotáblát tart, a másik hosszú ülőpadra (nyilván az üdvözlendők részére) párnákat rak. Alul madártávlatból tekintett tájék látszik.

149^a l. Az antifona kezdete: *Inclina Domine aurem tuam ad me*. A képen balról várkastély látszik, jobbról térdeplőn imádkozó uralkodó, a ki szemeit a felhőkől kitekintő Úr felé fordítja.

153^a l. *Miserere mei Domine, quoniam ad te clamavi...*
A kép tárgya nehezen hozható a zsoltárral kapcsolatba. Zöldelő domb tetején két térdelő pánczélos vitéz a mennyből kitekintő (ügyetlenül ábrázolt) Atyaistenhez fordulva imádkozik; a domb felé két oldalról lovas-csapat s elszórtan gyalogosok közelednek. Ez utóbbiak közt éppen az előtérben egy török vitéz látható, hosszú köntösben, turbánnal és erősen görbült szablyával. (3. kép).

158^a l. Az antifona eme szavaihoz: *Justus es Domine et rectum iudicium fac cum servo tuo* e lapon igen különös kép járul, a mely azonban mint festmény a jobbak közé tartozik. Fényes termet ábrázol a művész, a melynek egyik falánál oltár áll, két hálványnyal (mezitelen férfi és fekvő bika ércz-szobra); az oltár lépcsőjénél különös (bizonyosan keletiesnek gondolt) öltözetű katona görbe szablyájával egy letepert s már több sebből vérző turbános alakra sújt le. Hátul fegyveres testőr áll, mint a jelenet közömbös szemlélője.

161^a l. *Exultate Deo adiutori nostro...* Tájékép, az előtérben trombitáló s éneklő zsidókkal, a kik csúcsos fővegeikről megismerhetők.

165^b l. Itt is igen különös és megmagyarázhatatlan képet találunk a zsoltáros eme szavai mellett: *Letetur os querentium Dominum*. A képen téglából rakott kemence tetején zöld turbános, lila köntösű ősz férfi felcsapó lángok között kinlódik; alul két hóhér a kemenczét fűti; köröttük király udvari népével együtt.

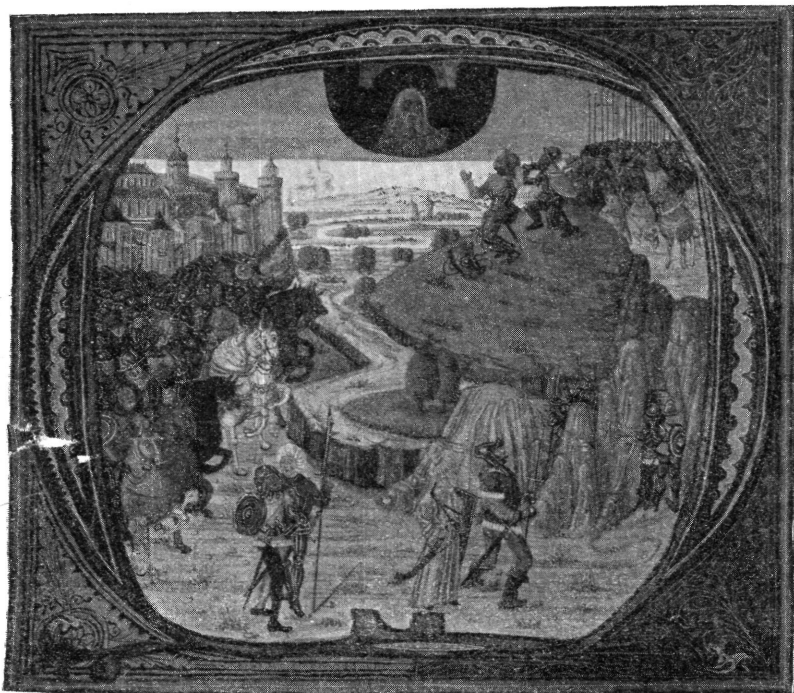
168^a *Venite, adoremus Deum*. E szavaknak megfelel a kép, a mely Mózeset ábrázolja, a mint a köréje sereglő zsidóknak a felhőkől kitekintő Urat mutatja. Igen szép képecske.

176^a l. *Da pacem Domine sustinentibus te...* A hozzá tartozó képen fallal körülkerített kéttornyos gót templom udvarában négy palástos alak (kettőn csúcsos zsidó-süveg) hajlongva (zsidó módra) imádkozik.

180^a l. A zsoltárhoz (*Salus populi ego sum, dicit Dominus*) illő kép: hegy tetején Mózes Istentől a kötáblákat veszi át; a hegy lábánál két férfi és két nő imádkozik.

184^a l. A pünkösöd utáni huszadik vasárnap antifonája így kezdődik: *Omnia quae fecisti nobis Domine in vero iudicio*

fecisti. A nagy O, illetve a belefoglalt kép a középkori felfogás szerinti mindenséget ábrázolja. A kör három részre oszlik: felső szelete az égboltozat, az alsó tenger, a középső haránt tojásdad rész a föld, a melyet tájkép jelképez. Ez az egész kövecses talajon áll, mellette balról cséphadaróval fegyverzett pánczélos vitéz, jobbról imádkozó női alak, alatta fehér lepelbe burkolt, deszkára

3. kép. Miniatura Mátyás király antifonáléja 153^a lapjáról.

fektetett halott, mögüle nagy álló óra emelkedik ki. Mindezt csillagokkal behintett (második) égbolt koronázza, a melyből két nyílvevő nyulik ki; ezek mellett IRA DEI — MUTATIO POPULI felírás.

188^b l. Az előbbihez hasonlóan igen sajátos képpel illusztrálja a zoltárosoktól vett eme szavakat: *In voluntate tua Domine universa sunt posita*. Tájkép jobb alsó sarkában a földet jelentő gömb egy szeletén Krisztus áll, kezeiben virgácsok-

kal; a kép másik felén várral koszorúzott sziklaorom alatt pápa, király, pap, koldus és pór imádkoznak.

193^b l. A zsolotárból vett kezdősorokhoz: *Sì iniquitates obseŕuaveris Domine...* itt is sajátos képet helyez a miniátor. Tájkép hegyekkel; balról város fala látszik, előtte kanyargó folyó, melynek egyik örvényéből mezítelen női alak emelkedik ki; az előtérben térdelő királyi alak imádkozik. E képen különös ügyesség van a víz sodra megérzékítve.

197^a l. kezdete: *Dicit Dominus: ego cogito cogitationes pacis.* A D-ben trónon ülő ősz szakálú pápát látunk, előtte tarka terítőjű asztalon könyv; egyik keze ezen nyugszik, a másikra, amelylyel a trón karján könyököl, fejét hajtja. Az asztalra állítva egyfelől fehér liliom-szál, másfelől pallos. Ez a kötet utolsó képe.

A 201^a l. felső harmadában végződik a szöveg ezen szavakkal: *Dominica XXIII. post Penthecosten officium resummatur de Dominica praeterita scilicet Dicit dominus ego cogito cogitationes pacis: et cetera.* Zárószavak nincsenek. A következő oldal üres.

Kódekszünk vizsgálata — a mint azt fentebb már említettük — hamar meggyőz arról, hogy miniálásán két művész dolgozott. Az elsőnek, a kitől csak egy nagy és három kis kezdőbetű származik, itáliai volta minden kétségen felül áll. A másik miniátor, a kötet tulajdonképeni mestere, modoráról szintén felismerhető; diszitményei, különösen a kezdőlap keretében megnyilatkozó izlése és technikája épp úgy Franciaországra mutatnak, mint a képein viseletben, fegyverzetben, építészeti részletekben mutatkozó sajátosságok.

A francia művésznek kilétét megállapítani nincsen módunkban; képein névbetű, vagy jel sehol sincs. Azt nem nehéz konstatálni, hogy nem elsőrendű művész s *Jehan Fouquet* hazájában csak a kitűnő *mesteremberek* közé számítható. Viszont lehetetlen nagy technikai képzettségét el nem ismerni s ezt, ebben a korban még majdnem annyira becsülték, mint a művészi kvalitásokat. Jó tájképfestő; a messzeséget igen ügyesen ábrázolja, természeti tűneményeket, fényhatásokat kitűnően ad vissza, viszont gyenge az építészeti részletek megrajzolásában; ezeket rendszerint elnagyolja. Sokszor vét a perspektiva törvényei ellen, »elrajzol« ellenben egyszer-másszor a helyiségek belsejét meglepően jól festi

meg. Emberi alakjai néha igen rosszak, néha ellenben kifő, ástalanok; csoportosítani igen ügyesen tud, nagy embertömeget kitűnően ábrázol s parányi téren rengeteg alakot bír elhelyezni.

Azon körülmény, hogy számos gyöngye kép mellett kitűnőeket is készít s néhol egyes részleteket valósággal elnagyol, arra enged következtetni, hogy a miniátor gyors, meghatározott időre rendelt munkát végzett. Még így is tetemes ideig dolgozhatott az Antifonálén. Feltéve — a mi nem valószínű — hogy a kis kezdőbetűket nem ő festette, a negyvenöt kép és a díszlap megfestése bizonyosan eltartott legalább fél évig. Ennyi idő alatt belefáradhatott ugyanazon kötet díszítésébe; ennek megfelelően a kötet vége felé szaporodik az elszórt illusztrációk száma.

A két, különböző nemzetből eredt, eltérő irányú művésznek egy kódexszben való együttes munkálkodása eleintén arra a gondolatra vezetett, hogy ezt a kéziratot Mátyás udvarában miniatúrák, a hol Európa minden részéből való másolók és könyvfestők megfordulhattak. Ezt a véleményt azonban az Antifonale gondosabb átnézése megdöntötte. Nem lehet feltenni, hogy Mátyás király, ha itthon készített valaminő egyházi szerkönyvet, azt ne a hazai egyházak (elsősorban az esztergomi) ritusa szerint állította össze. Már pedig kódexszünk nem a magyarországi, hanem a francia szokásnak megfelelően van szerkesztve. Mindjárt kezdeté elárulja ezt; benne nem karácsonnyal vagy január elejével veszik kezdetüket a szertartások, hanem franciaországi szokás szerint nagyszombattal, illetve (ha a díszlaptól számítjuk a kezdetet) *husvétal*. Arra, hogy a kézirat nem hazánkban készült, erős bizonyíték még az is, hogy benne a címlapon levő címeren kívül Mátyásra vagy Beatrixra vonatkozó semmiféle képet, jelvényt, utalást nem lehet találni.

Daczára annak, hogy ilyképen az Antifonale külföldi eredete minden kétségen felül áll, még sem sorozhatjuk a díszes kódexszet azok közé, a melyek egyszerűen vásárlás útján kerültek Mátyás király birtokába. A díszlap alján levő kettős címer úgy bele van illesztve a keretbe, hogy utólagos befestéséről szó sem lehet. Bizonyos tehát, hogy a fényes kézirat Mátyás részére készült.

Önkénytelenül is felmerül itt a kérdés, miként, minő alkalomból juthatott Mátyás a távol Franciaországban készült drága kötethez. Sajnos, nagy királyunk diplomáciai összeköttetés-

seit még nem ismerjük annyira, hogy erre a kérdésre biztos választ adhassunk. Ha szabad feltevést megkockáztatni, úgy kódexszünk készültét az 1487. évre tehetjük, a mikor Mátyás III. Frigyes császár ellen Európa-szerte szövetségeseket keresve, XI. Lajos francia királlyal is érintkezésbe lépett.

Követe, a ki a mondott év elején nagyfényű kísérettel utazott el Páris felé, *Pruisz* János váradi püspök volt a kit nemcsak mint a díszes kódexszek nagy kedvelőjét, hanem mint ügyes másolót és miniátort is ismerünk. A püspök Mátyás és Beatrix részéről nagyszerű ajándékokat nyújtott át az uralkodónak, a melyeknek értékét *Bonfinius*¹ *huszonötezer aranyra* becsüli. Gyönyörű török paripák, drágaköves arany edények, felszerszámozott erdélyi lovak, aranyhímzésű drágaköves lótakarókkal voltak a király ajándékai, míg a királyné vont aranyfonálból szőtt díszruhát, perzsa öltözeteket, kősöntyüket és arany szobai készületeket² küldött. Elképzelhető, hogy ezt a királyi ajándékot a francia uralkodó viszonzta. Nagyon valószínű, hogy a Mátyásnak küldött ajándéktárgyak között könyvek is voltak; hiszen Mátyás könyvkedvelése ez időben már közismert dolog volt, arról *Pruisz* János is bizonyosan tett említést XI. Lajos előtt s illőbb ajándékkal alig lehetett volna a magyar királynak kedveskedni. Ha feltevéssünk helyes, akkor könnyű megérteni, miként van az, hogy a díszes kéziratban egyedül a kettős czimer vonatkozik Mátyásra és Beatrixra, s különben — eltérőleg a szokástól — semmiféle embléma, arczkép, jelvény nem mutat rájuk, mint megrendelőkre, s hogy a képeken előforduló fejedelmi alakok mind francia királyi emblémákat, liliomos palástokat, stb. viselnek.

Még csak azt kell megemlítenünk, hogy miután kódexszünk az egész évre szóló ünnepi antifonáléknak csak felét tartalmazza, valószínű, miszerint eredetileg még egy kötet tartozott hozzá.

¹ Decas IV. lit. VII., az 1744-iki kiadás szerint az 500. oldalon.

² Aureum cubiculi apparatus.

II.

Ptolemaeus Quadripartituma Hali magyarázataival.

A bécsi udvari könyvtár nyugati kéziratának ismeretes jegyzékében¹ a 2271. sz. alatt a következő címet találjuk:

2271. [*Philos. 11.*] m. XIV. 422. f. c. in. col. et fig. min.
*Haly Aberudiam Heben Rodan,*² *Comentarius in Claudii Ptolemaei Quadripartitum* (τετραβιβλος σύνταξις μαθηματικῆ). *Ex Arabica lingua in hispanicam jussu regis Castelliae Alfonsi opera Aegidii de Tebaldis in latinam translatus.*

Ki gondolta volna, hogy ez a keveset mondó cím a legérdekesebb Corvin-kódekszek egyikét rejti el a kutatók elől? A cím után magyar szakembernek aligha jutott volna eszébe a kéziratot megnézni; felfedezését tehát vagy az udvari könyvtár rendszeres átkutatása, vagy a szerencsés véletlen eszközölte. Az előbbi máig várat magára; a véletlen kedvezőbb volt. A kéziratnak pazar diszű Corvin-izlésű kötése magára vonta egy magyar kutató, az iparművészetünk felvirágoztatásában nagy érdemeket szerzett néhai Ráth György figyelmét, a ki első pillantásra meglátta, hogy Mátyás könyvtárából való darabbal van dolga. Sajnos, felfedezéséből a magyar irodalomnak édes kevés haszna volt, miután azt Ráth György csak szóbelileg közölte az érdeklődőkkel, a kéziratot azonban sehol sem ismertette. Azóta 1900-ban egy német folyóiratban külföldi ember foglalkozott röviden a kézirattal³ ösmertetése azonban a magyar szakférfiak körében egyáltalán nem keltett viszhangot. E mulasztást óhajtom jóvátenni, a midőn közvetlen szemlélet alapján bemutatom az érdekes kódekszet.

A széles ívrétű kötet 422 erős hártyalapból áll; kéthasábosan, élestörésű gót minuszkulával van írva, már az írás mutatja, hogy a kódeksz Mátyás koránál jóval régiebb; a gazdag miniatura

¹ *Tabulae Codicium manuscriptorum praeter graecos et orinetales in bibliotheca Palatina Vindobonensi asservatorum.* Vol. II. 45. 1.

² Helyesen *Abū ibn Ridwān, Abū-l-Hasan.* L. K. k. *Hofbibliothek. Katalog der Miniaturen-Astellung; Wien, 1902.* 23. 1.

³ *Hermann H. J.* Eine unbeachtete Wenzelhandschrift in der Wiener Hofbibliothek. *Mittheilungen des Instituts für österr. Geschichtsvorschung, XXI.* köt. 162. és köv. 1.

pedig hamar révezet a pontos kormeghatározásra is, mert elárulja, ki részére készült a kézirat. Bár a címnap (l. 2. mellékletet) címerei részben át vannak festve, a díszítmények ízléséből s a kereteken alkalmazott jelképekből, főleg egy többször előforduló s félmeztelen fürdősnét (Badefrau) ábrázoló alakból rögtön felismeri a szakértő, hogy tulajdonkép Venczel cseh királynak, a XIV. század egyik legkiválóbb könyvkedvelőjének műdarabjával van dolga. A címlapot tarkaszínű gazdag, lombdíszítmény futja körül, egyik ága a két hasábot választja el, rajta címerek és alakok vannak elhelyezve. Felső részén egykor a Luxenburgi ház címere állott, ezt később átfestették. Balról is jobbról is egy-egy talpig szőrös »vadember« pajzsot és lobogót emel, az elsőnek pajzsán ma a magyar pólyák, lobogóján a Hunyadiak hollója látható; mi volt ezek alatt, nem tudom; a másik pajzsán, zászlaján, egyformán a cseh oroszlánt viseli. A külső lapszél díszítményén ezenkívül csupán derekára kötött kendővel fedve fürdősné jelenik meg, a jellemző lombcsomóval és dézsával; ugyanez, de már ingben az alsó széldíszítmény jobbfelén is szerepel; a hol a másik félen Venczel királlyal együtt fordul elő, a mint a nagy gótikus W betű alakú kalodába zárt uralkodót kiszabadítani készül.¹

Feltűnő, hogy bár a festett dísz a legkisebb részletig készen van, a lap mégis befejezetlen maradt: hiányzik a munka címe, a melyhez a másoló az első hasáb élén három üres sort hagyott. Ez üres sorok alatt van a szöveget kezdő nagy S betű, Venczel király alakjával díszítve. Az egész lapról különben minden leírásnál jobb fogalmat ad a mellékelt (kisebbitett) hasonmás.

A 2^a lap második hasábján végződik a munka előszava. Utána ismét címnek szánt három üres sor s erre kezdőbetű következik, asztal előtt ülő tudós (Ptolemaeus) képével. A szöveg kezdete: *Verba, que dixit sapientissimus Ptolomeus . . .*

A 6^b lapon újabb kezdete és initiale következik; itt nagy R-ben könyvből olvasó tudóst látunk. A további részben egyszerűbb s kisebb kezdők, többnyire tarka kacsaringókkal díszített

¹ Venczel király híres fürdősnéjéről bőven és érdekesen írt Julius von Schlosser: Die Bilderhandschriften Königs Wenzel I., Jahrbuch der kunsthistorischen Sammlungen des Kaiserhauses. XIV. köt.

Ptolemaeus Quadripartitumának czimlapja.

kék és arany színű betűk díszítik a kötetet. Alakos, nagy initiale már csak kettő van; a 128^b lapon nagy P, könyvet tartó ószszakalú egyházi férfiú alakjával és hasonló D a 355^a lapon. Helyenként egy-egy kezdő helye üresen maradt.

A kódexsz Venczel király egyszerűbb kötetei közül való; pazar díszítésű híres bibliájával össze sem hasonlítható. Befejezetlen volta arra mutat, hogy a király élete vége felé miniálták s a megrendelő elhunyt, még mielőtt a kötet teljesen elkészült volna.

A mint már jeleztük, kódexszünk a XV. században Mátyás király birtokába jutott, a ki címlapjára saját czímerét festette s a kéziratot igen díszesen bekötötte.

Mielőtt annak vizsgálatába bocsátkoznánk, hogyan került a *Ptolemaeus* Mátyás birtokába, fel kell említenünk, hogy nem ez az egyedüli kézirat, a mely a művészetkedvelő cseh királytól jutott a Corvinába. Az a fényes kézirat, a melyet legutóbb dr. *Schönherr* Gyula agnoszkált, mint a Corvinához tartozó darabot s mutattott be a Magyar Könyvszemlében, egykor szintén Venczelé volt.

Schönherr véleménye szerint két módon juthattak Venczel király kéziratái a Corvinába. Lehet, hogy egyik-másik a tulajdonos halála után elkallódott kötetet Mátyás vétel útján szerezte, de lehet, hogy azok királyi elődeitől, Venczel testvére, Zsigmond magyar király útján szállottak reá. Az első feltevést az támogatja, hogy mindkét kéziratba Mátyásnak Csehország oroszánját is tartalmazó címere van belefestve, a mi arra mutat, hogy ezeket nem Csehország meghódítása előtt, hanem vagy éppen akkor, vagy pedig még később szerezte meg Mátyás király. Ez az érv azonban nem döntő; semmi okunk nincs felvenni, hogy az ifjú Mátyás mindjárt trónraléptekor ráfestette czímerét a budai (vagy más) királyi palotában esetleg talált könyvekre, ellenkezőleg, hiheetőbb, vagy könyvtára megalapítására s rendezésére csak később került a sor. Viszont valószínű, hogy a mikor budai királyi lakását elfoglalta, itt egyéb használati tárgyak közt könyveket is talált,¹ köztük Venczeltől származókat is.

¹ Feltűnő, hogy Mátyás néhány régi, nem túlságosan fényes kódexszet minő becsben tartott. A Corvina ismert maradványai közt különösen két ilyen kötet vonja magára a figyelmet pazarul díszített bőrkötése révén. Az egyik az erlangeni biblia, egy elég egyszerű kiállítású, mindössze néhány

Venczel díszes könyvei valamikor a budai királyi palota ékes-ségét képezték, azonban Mátyásra már nem sok szállhatott belőlük. Mikor a cseh király 1419-ben elhalt, fivére Zsigmond kapta meg ingóságait, köztük a könyveit is. Zsigmondnál a könyvek jó helyen voltak; ő maga is nagy barátja és gyűjtője volt a szép kódexszeknek, pártfogója az íróknak. Könyvtárát bizonyosan kedvelt székhelyén, Budán tartotta, ide kellett szükségképen kerülni a fivérével örökölt köteteknek is. Prágában alig időzött Zsigmond valami keveset; Csehország nem nagy szeretettel viseltetett iránta. 1437-ben bekövetkezett halála után könyvei leányára, Erzsébetre s ez által vejére, Albert királyra szállottak. Nem lehet feltenni, hogy ez utóbbi elvitette volna Budáról ipa könyvtárát, már csak azért sem, mert rövid uralkodása alatt legtöbb idejét Magyarországon töltötte. Halála után özvegye futva menekült el királyi székhelyéről, elvive magával mindent, a mit lehetett. Ekkor veszett el reánk nézve a Venczel-féle könyvek legnagyobb része. Biztos adat van rá, hogy az özvegy királynétól a szent koronával s az uralkodóház sokféle kincsével a kódexszeket is III. Frigyes császár az utószülött László valóságos gyámja (a névleges Albert osztrák herceg lett volna) kaparintotta kezébe. Ezzel aztán végleg megpecsételődött a becses könyvek sorsa. Az ifjú királyfi nagykorúságra jutva ugyan követelte (más egyéb holmijával együtt) a könyveket nagybátyján, de kevés eredménnyel; egyet-mást visszakapott, a legnagyobb rész odaveszett. Még a mi megkerült, az is Bécsbe vándorolt, hogy a király halála után ismét nagybátyja kezébe jusson.¹

A Venczeltől eredő két Corvin-kódexsz a bizonyosága, hogy Erzsébet királyné nem tudott mindent elvinni; Zsigmond király hagyatékából a késői utódra is jutott valami.

szerény kezdőbetűt tartalmazó, kora XIV. századi hártyakézirat, a melynek páratlan szépségű kötését Mátyás király dombornyomású képmása díszíti; a másik az itt leírt Venczel-féle kézirat, a mely egyedül kiállítása révén alig érdemelhette ki azt a pazar és más Corvin-köteteket felülmúló kötetet, a melybe Mátyás öltöztette. E két kézirat ily módon való megbecsülésénél valószínűleg a kegyelet is szerepet játszott.

¹ L. az itt röviden elmondottakra nézve *Chmel* munkáját, *Materialen zur österr. Geschichte*, II. k. 95—99. l., *Schlosser* fentebb idézett dolgozatát és Th. *Gottlieb* nagyérdékű könyvét: *Büchersammlung Kaiser Maximilians I.* Lipse, 1900.)

Mátyás ugyan a kéziratokba befestette czímerét, mint a hogy idegen helyről szerzett köteteibe ma is beragasztja exlibrisét az amatőr, de egyébként nem igyekezett eltüntetni a régi tulajdonos emlékét; képmások, emblémák hirdették, ki volt első gazdája a remek kéziratoknak. Valamennyit átköttette-e, vagy csak az itt bemutatott darabot látta el fényes, új táblákkal, nem tudjuk; a Cassanatense-kódeksz már újkori kötésben van, nem is sejteti, minő lehetett egykori köntöse. A Ptolemaeus-kézirat kötése arról tesz tanuságot, hogy Mátyás különös becsben tartotta. Kötése valóságos műremek, kétségen kívül a legszebbek közé tartozik a Corvin-kötések között. Leírását s hasonmását a bécsi udvari könyvtár kötés-kiállításáról e folyóirat 1905. évfolyamában közzétett dolgozatomban találja az olvasó.

Messze vezetne tárgyamtól, ha a Ptolemaeus-kódeksz kapcsán a Corvin-kötésekkel általában foglalkoznék; ezúttal csak arra akarok rámutatni, hogy úgy ennek, mint a hozzá hasonló elrendezésű stuttgarti Sz. Ágoston-kódeksz bekötésének a Corvin-könyvkötéstílus eredete megállapításánál igen fontos szerepe van. A *többi* Corvin-kötés sajátos jellege daczára is erős rokonságot mutat egyfelől a XV. századi felső-itáliai, másfelől a XIV—XV. századból való perzsa táblák ornamentikájával. E kettőhöz hasonlót azonban az egykorú kötések közt sehol sem találunk. Ennek az ornamentikának az analógiáit itthoni emlékeken kell keresnünk s erős a hitem, hogy meg is fogjuk találni. A mi ebben az itáliai diszitménnyel rokon, az csak arra bizonyosság, hogy úgy a magyar mint a felső-olaszországi diszítő-ízlés keleti forrásokból is merített. A mi pedig benne egészen keleties, az ősi tulajdona a magyarságnak; az a keleti töről Mátyás előtt több mint félezer évvel szakadt el.

Azonban ahoz, hogy ez a fontos kérdés tisztázható legyen, első sorban arra van szükség, hogy a Corvina legjellemzőbb kötése ki fogás-talan hasonmásokban közrebocsáttassanak s ily módon ne csak bibliografusoknak, hanem a művészet és műipar történetével foglalkozó szakembereknek is alkalmuk nyíljen a kérdéssel való foglalkozásra.

A Magyar Tudományos Akadémiától várjuk, hogy ilyen részletkérdések tisztázását elősegítse s ezekre módot nyújtson. A míg erre nem vállalkozik, addig a Corvina történetére hirdetett pályázatai bizony kevés eredménnyel fognak járni.